

ВСТУП

Пропонована колективна праця є одним із підсумків виконання науково-дослідною групою з ісламознавства Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ планової теми «Природа мусульманського максималізму і прогнози його виявів на українських теренах». Вибір цієї теми, серед іншого, був зумовлений і тим, що в останні десятиліття науковий і медіа дискурс заповнила лавина інформації про «радикальний іслам», «ісламський екстремізм», «ісламський тероризм», «ісламський фундаменталізм», «ісламський фанатизм», «ісламську агресію» тощо, нещадно спотворюючи зміст однієї з світових духовно-релігійних традицій, закріплюючи небезпечні стереотипи мислення й мови. Натомість, чимдалі більше зростало усвідомлення того, що глобалізація релігійного екстремізму, у т.ч. під гаслами ісламу і прикриттям його авторитету, а також нарощування кількості та активності радикальних релігійно-політичних угруповань в ісламському середовищі – наслідки, глибоко закорінені в процесах макросоціального, геополітичного змісту. І в архітектурі світового порядку, і всередині усієї роздертої протиріччями мусульманської цивілізації, і в межах ісламу як системи світоглядних уявлень, відносин та інститутів сьогодні відбуваються надзвичайно істотні зміни. Ці зміни породжують невичерпний конфліктогенний потенціал, який обумовлює радикалізацію релігійної свідомості і практики, й не лишає сумнівів у відтворенні релігійного екстремізму в його різних формах і виявах.

Ситуація ускладнена тим, що труднощі відродження ісламу на терені України та його реінтеграції в суспільне буття потягли за собою цілу низку гострих проблем у царині державно-релігійних, між- та внутрішньо-конфесійних відносин і викликали до життя нові соціорелігійні процеси. Розколота, фактично відчужена, слабо-інтегрована в український соціум мусульманська умма стала об'єктом конкуруючої уваги з боку ісламських країн, кожна з яких переслідує власні геополітичні й ідеологічні цілі, та сприятливим ґрунтом для зрощення і поширення радикальних ідей.

Все це актуалізувало необхідність всебічного і систематичного наукового вивчення ісламських процесів і породжуваних ними проблем і викликів, а також – прогнозування ролі і потенційних загроз ісламського чинника в розвитку міжконфесійної і суспільно-релігійної ситуації в Україні.

Пристаюючи до дослідження, ми виразно усвідомлювали той факт, що іслам просто не вписується в межі такого поняття як «релігія» (точніше, в межі того, що вважається релігією в західній духовно-інтелектуальній традиції); іслам постає як дещо понад-релігійне, понад-віроповчальне, щось тотальне у своєму функціонуванні, «матричне» щодо усіх сфер життя суспільства. Понад те, зрелим у «євро-українському» просторі дослідникам,

складно осягнути іслам вже з тих міркувань, що вони обмежені своїм понятійно-методологічним інструментарієм, передусім – вимушені «підганяти» іслам під релігієзнавчі понятійні конструкти, вироблені в іншому (неісламському) культурному середовищі. Це обумовило пошук і нових понять, і нетрадиційних підходів до пояснення ісламських процесів.

Основний зміст монографії склала низка дискусійних теоретичних проблем: сутність релігійного максималізму, форм та особливостей його проявів у мусульманському контексті; природа і специфіка функціонування мусульманського традиціоналізму; проблемні питання свободи віри та буття етноконфесійних меншин; суспільно-політичні, психологічні, культурні, ментальні чинники «демонізації» ісламу, поширення ісламофобії в масовій свідомості; концепція джихаду в ісламі та способи її інтерпретації й застосування; конфесійно-історичні аспекти поширення ісламу на теренах України, проблеми і конфлікти в сучасному мусульманському середовищі; процеси політизації і радикалізації ісламу в українських реаліях, їх потенційні ризики і загрози для українського суспільства.

Дана праця є підсумком роботи творчого колективу. Вона об'єднала навколо себе дослідників різних поглядів і переконань, носіїв розбіжних світоглядних і конфесійних орієнтацій. Природньо, що чимало проблем, обмірковуваних у монографії, оцінювалися та інтерпретувалися ними по різному, іноді в альтернативний спосіб. Та ми свідомо не прагнули однастайності й одностайності, лишаючи широкий дискусійний простір на шпальтах цього видання. Ми усвідомлюємо і приймаємо нашу єдність і наші розбіжності: єдність у ставленні до ісламу як до великої релігійної традиції, чий духовно-цивілізуючий зміст ще чекає на свою об'єктивну оцінку; розбіжність – у розумінні тих суперечливих процесів, що перебігають нині в ісламі і з ісламом, й актуалізують «ісламський чинник» у світовому та українському бутті. Різні підходи і візії, презентовані на цих сторінках, є своєрідним відображенням макроситуації в ісламському сегменті релігієзнавства.

Виказуємо щиру вдячність нашим колегам з інших наукових установ, які долучилися до цієї спільної праці і чий внесок ми високо цінуємо.

Авторський колектив висловлює також щиру вдячність всім, хто своєю підтримкою, зауваженнями, порадами допоміг у написанні цієї книги і зробив можливим її видрук.

*Алла Арістова,
доктор філософських наук*